

Stavkovni boji v Ljubljani 1918—1923; Stavkovni boji julija 1919 na Mariborskem območju in Stavkovno gibanje na Slovenskem po oktobrski revoluciji.

Posamezne strokovne organizacije in društva je avtor obravnaval v naslednjih razpravah: Prva strokovna-sindikalna društva na Slovenskem; Preoblikovanje tiskarskega društva na Kranjskem v razredno strokovno organizacijo; Železničarji — prvo jedro revolucionarnega strokovnega-sindikalnega gibanja na Slovenskem.

Politiko KPJ oziroma KPS do sindikalnega vprašanja je obdelal v naslednjih razpravah: Prepoved Neodvisnih strokovnih organizacij leta 1924 in začetek nove sindikalne politike KPJ v Sloveniji; Ustanovni kongres KPS — spodbuda boju za enotnost slovenskega delavstva. V tej razpravi prikazuje boj za enotnost slovenskega delavstva, kot so ga obravnavali članki v Proleterju, prizadevanja za akcijsko enotnost v drugi polovici 1937. leta in brošuro Edvarda Kardelja Za enotnost slovenskega delavstva, ki je izšla pod Leskoškovim imenom leta 1937.

V posebni razpravi je obdelal prvomajske manifestacije na Slovenskem od revolucionarnega leta 1917 do kraljeve diktature 1929. Krajevni značaj strokovnih organizacij, oziroma razvoj in dejavnost strokovnih organizacij v posameznih podjetjih imajo naslednje razprave: Krščanskosocialne strokovne organizacije slavnikaškega delavstva 1907—1922; Stavka na Količevem — najdaljša leta 1935 na Slovenskem; in Delovanje skupine Jugoslovanske strokovne zveze (1936—1941) in Delavske enotnosti med NOB v tovarni sanitetnega materiala na Viru.

Na koncu knjige so dodane kratice strokovnih organizacij in kazalo oseb, krajev, strokovnih in drugih delavskih organizacij in ustanov.

Pričujoča knjiga s svojimi razpravami je res tehten in pomemben prispevek za zgodovino sindikalnega gibanja na Slovenskem. Razprave obravnavajo različne oblike organizacijskega razvoja in programskih sprememb delavskih strokovnih organizacij kot tudi različne oblike dejavnosti, posebej stavk in mezdnih gibanj, v njih pa je osvetljeno delovanje različnih ustanov kot so delavske zbornice, inšpekcije dela, javne borze dela, delavski obratni zaupniki. Razprave so tehten in pomemben prispevek k osvetlitvi številnih značilnosti sindikalnega gibanja na Slovenskem od začetkov do enotnih sindikatov.

France Kresal

Ljubomir Antić, Naše iseljenišvo u Južnoj Americi i stvaranje jugoslavenske države 1918. Zagreb: Školska knjiga, 1987, 221 str.

Znanstveni sodelavec Centra za istraživanje migracija i narodnosti v Zagrebu dr. Ljubomir Antić je v svoji obsežni knjigi predvsem o hrvaških izseljencih v Južni Ameriki v obdobju pred in med prvo svetovno vojno ter o njihovih odnosih do nastajajoče jugoslovanske države strnil svoje dolgoletne raziskave in številne objave o hrvaških izseljencih v Južni Ameriki. Poleg že obstoječe, ne ravno posebno bogate literature in publiciranih virov o tem pred njim še zelo malo proučenem vprašanju, je dobil precej dragocenih podatkov v kompletnih izseljeniških časopisov Domovine, Jugoslovanske domovine, Pokreta, Jugoslavije i Jugoslovanske države, Jadrana, Jugoslovanskog oslobođenja in Jugoslavije, kot tudi v arhivih izseljeniških organizacij, predvsem arhivu osrednje Jugoslovanske narodne obrane iz Južne Amerike, ki ga skoraj kompletno hranijo v zgoraj omenjenem zagrebškem Centru in je dovolj strokovno urejen. Uporabil je tudi vire, ki so v Arhivu Jugoslovanskega odbora in jih hrani Zgodovinski arhiv JAZU v Zagrebu, pritegnil pa je tudi podatke, ki so mu jih dali izseljenci in bivši diplomatsko-konzularni predstavniki Jugoslavije v Južni Ameriki.

Avtor je knjigo razdelil na sedem poglavij, od katerih je prvo posvetil zgodovini »naših izseljencev« v Južni Ameriki do prve svetovne vojne. Najštevilnejši so bili izseljenci iz Dalmacije. Razčlenil je vzroke za izseljevanje, predvsem prenaseljenost te pokrajine, kot tudi znani vinski sporazum Avstrije z Italijo, ki je katastrofalno vplival na dalmatinsko vinogradništvo, kot enega vzrokov pa je naglasil tudi protiaustrijsko razpoloženje prebivalstva. Prikazal je še številčno stanje izseljencev, rast njihovih kolonij, med katerimi so bile najpomembnejše Punta Arenas ter Antofagasta in Santiago v Čilu, Oruro, Potosi in Uyuni v Boliviji, Lima, Calao in Cerro de Pasco v Peruju ter Buenos Aires v Argentini. Avtor temeljito prikaže tudi narodnostno, starostno, spolno in socialno strukturo izseljencev. Narodnostno so sestavljali veliko večino dalmatinski Hrvati, po spolu so prevladovali moški, po poklicih nekvalificirani in kvalificirani delavci ter trgovci. Podrobno so prikazane tudi izseljenske organizacije in društva, časopise, povezave izseljencev z matično domovino, stopnja njihove narodnostne zavesti ter razvoj jugoslovanske ideje med njimi.

Po tem uvodu se avtor posveti svoji osrednji temi: odnosu jugoslovanskih izseljencev v Južni Ameriki do nastajanja jugoslovanske države v letu 1918. V drugem

poglavju predstavlja razmere med izseljenci na začetku vojne, njihovo razdelitev na »avstrijake« in »jugoslovanske«, na začetke gibanja za podporo Srbiji in Črni gori, zbiranje okrog listov Domovina, Pokret in Jugoslavija, ustanovitev politične in ekonomske organizacije Jugoslovanske narodne obrane, lastnice časopisa Jugoslavija ter spor med skupinama okrog Pokreta in Jugoslavije za vodstvo v jugoslovanskem izseljenskem gibanju. V tretjem poglavju prikazuje prve stike Jugoslovanskega odbora in skupne akcije z izseljenci in začetek zbiranja dobrovoljcev med južnoameriškimi izseljenci ter prizadevanj za organiziranje enotne izseljenske organizacije. Naslednje poglavje je posvečeno dejavnosti mladih in ustanovitvi organizacije Jugoslovanske ujedinjene omladine, v kateri je vidno deloval tudi Slovenec Vladislav Fabjančič, ter odnosom v »trikotniku«: Jugoslavenski odbor, Jugoslovanska narodna obrana ter Jugoslovanska ujedinjena omladina. Peto poglavje nam predstavi nastanek, razvoj in organiziranost Jugoslovanske narodne obrane, njene odseke ter kadrovsko politiko, spore znotraj nje, zlasti med »aristokrati« in »demokrati« v Antofagasti ter spore v Punta Arenasu, za katere je bil povod delovanje tamkajšnjega srbskega konzula, vpliv masonstva in ruske februarске revolucije, razvoj organizacije JNO v Argentini ter mednacionalne odnose med izseljenci v Južni Ameriki. Naslednje, šesto poglavje obravnava odnos JNO do Jugoslovanskega odbora, do Srbije, izseljenskega gibanja v ZDA ter vojaško vlogo izseljencev-dobrovoljcev pri nastajanju jugoslovanske države. Sedmo poglavje je posvečeno izseljenski koncepciji bodoče jugoslovanske države, zlasti pobudam lastnika in urednika glasila Sloboda v Antofagasti in člana senata JNO Ivana Krstulovića, ki se je zavzemal za federalistično zasnovo bodoče države in se zato razšel z JNO. Sedmo poglavje obravnava zaključno fazo izseljenskega gibanja v odnosu do delovanja Jugoslovanskega odbora ter novonastale jugoslovanske države. Svoje osnovne ugotovitve strne avtor v zaključku knjige, kjer objavlja tudi povzetek v španščini, seznam uporabljene literature in kazalo osebnih imen.

Antićeva knjiga nedvomno zasluži posebno pozornost zaradi svojega jasnega in sistematičnega pristopa, dobre metodološke zasnove, izčrpne obdelave teme in za nas Slovence ne nazadnje tudi zaradi temeljitega prikaza vloge Vladislava Fabjančiča. Seveda bi bilo treba nekatere trditve v knjigi nekoliko kritično dopolniti. Omenimo le eno, ki se dostikrat pojavlja v delih, ki obravnavajo vprašanja izseljevanja iz Avstro-Ogrske. Antić ugotavlja, da zaradi dveh razlogov nimamo natančnih podatkov o številu naših izseljencev v Južno Ameriko pred 1. svetovno vojno: ker »niso bile vodene izseljenske (država emigracije) in priseljenske (država imigracije) statistike«. Ob tem, ko naj bi obstajali po zdaj prevladujočem mnenju na državni ravni zelo skromni statistični in arhivski viri za izseljevanje iz Avstro-Ogrske, pogosto pozabljamo, da zelo raznovrstni in pogosto tudi bogati viri za to vprašanje obstajajo na nižjih oblastvenih ravneh, zlasti na občinskih in okrajnih. Nižje oblasti so te podatke zbirale predvsem za informiranja višjih oblasti, zlasti o strukturi in obsegu izseljevanja. Pregledno razpravo o tovrstnih virih je napisal Marjan Drnovšek v 3. številki Kronike XXXVI/1988. Kljub takim dopolnitvam pa pomeni Antićeva knjiga pomembno obogatitev našega znanja o zgodovini našega izseljenstva in pomembno pripelje k zmanjšanju zaostanka pri njegovem proučevanju.

Andrej Vovko

Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu naroda Jugoslavije. Tom XV, knjiga 1. O učešću Hortijevske Mađarske u napadu i okupaciji Jugoslavije 1941—1945. Beograd, 1986., Budimpešta 1986. (Vojnoistorijski institut).

Zbornik je zanimiv tudi za zgodovino narodnoosvobodilne vojne v Sloveniji, saj lahko bolje razumemo okupirani del Prekmurja, ki so ga imeli v svojih rokah Mažari. Mnoge netočnosti so dandanes zaradi posploševanja in izenačevanja. Toda zavedati se moramo, da je bilo Prekmurje tudi v času okupacije nekaj posebnega, saj je spadalo pod drugo okupacijsko državo, ki je imela svoje načrte in politiko, kar je vedela kljub sodelovanju v osi diplomatsko voditi.

V omenjenem zborniku na str. 628—629 pri enem od dokumentov (št. 216. Budimpešta, 5. decembra 1944) komentar ni točen in je hudo pomanjkljiv ter resne raziskovalce lahko zavede v napačno obravnavanje, pisanje in citiranje. Tukaj med ostalim piše: »Totalna mobilizacija njilašovaca proširila se januara 1945. i na dečake od 12 godina. Komande slovenačkih narodnooslobodilačkih jedinica činile su sve da spasu ovu mladež. Od ovih omladinaca formirano je više odreda, tako i **Gorički NOP odred** (podčrtal F. K.) pod komandom Alojza Škrjanca - Mirka. Ovi odredi izvršili su mnoge akcije protiv fašista i u vatreanim okršajima mnogi mladi rodoljubi poginuli su herojskom smrću. U toku jednog oružanog sukoba, 22. marta (podčrtal F. K.), poginuo je takođe i hrabri **komandant** (podčrtal F. K.) odreda. Sahranili su ga u selu Sakalovci